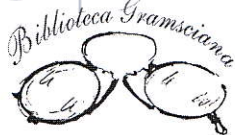

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

*Caietele
din închisoare*

VOLUMUL I
Caietele 1 - 5

Ediție îngrijită de

Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin și Angelo Chielli

Traducere de

Sabin Drăgulin și Ioana Cristea Drăgulin

Prefață de Guido Liguori

Studiu introductiv de

Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin și Angelo Chielli

EDITURA REVISTEI

TIMPUL

2025

Cuprins

Prefață	
<i>Guido Liguori</i>	7
Introducere	
<i>Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin, Angelo Chielli</i>	11
Cuvântul editorului	
<i>Adriana Nazarciuc</i>	23

CAIETELE DIN ÎNCHISOARE

PRIMUL VOLUM

Caietul 1 (XVI). 1929-1930	
Primul caiet	29
Caietul 2 (XXIV) 1929-1933	
Miscelanea	169
Caietul 3 (XX) 1930	
Miscelanea	269
Caietul 4 (XIII) 1930-1932	
Note despre filosofie I-Miscelanea-Cântul X al Purgatoriului ...	379
Caietul 5 (IX) 1930-1932	
Miscelanea	485

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

Caietul 1 (XVI)

1929-1930

Prinul caiet

PRIMUL CAIET (8 februarie 1929). Note și notițe.

Subiecte principale:

- § 1. Teoria istoriei și istoriografia.
- § 2. Dezvoltarea burgheziei italiene până în 1870.
- § 3. Formarea grupurilor intelectuale italiene: dezvoltare, atitudini.
- § 4. Literatura populară a „romanelor de tip foileton” și motivele succesului său de durată.
- § 5. Cavalcante Cavalcanti: locul său în structura și arta Divinei Comedii.
- § 6. Originile și dezvoltarea Acțiunii Catolice în Italia și Europa.
- § 7. Conceptul de folclor.
- § 8. Experiențele vieții în închisoare.
- § 9. „Chestiunea meridională” și chestiunea insulelor.
- § 10. Observații asupra populației italiene: compoziția sa, rolul emigrației.
- § 11. Americanism și fordism.
- § 12. Chestiunea lingvistică în Italia: Manzoni și G. I. Ascoli.
- § 13. „Bunul simț” .
- § 14. Reviste tipice: teoretice, critico-istorice, de cultură generală (popularizare).
- § 15. Neo-gramaticieni și neo-lingviști („această masă rotundă este pătrată”).
- § 16. Nepoței părintelui Bresciani.

§ **(1)**. Despre sărăcie, catolicism și papalitate. Amintiți-vă răspunsul dat de un muncitor catolic francez, autorului unei broșuri despre *Ouvriers et Patrons*/Muncitori și Patroni, ce a fost premiată în 1906 de Academia de Științe Morale și Politice din Paris. Răspunsul ironic, chiar satiric, a privit afirmația lui Isus Hristos conform căreia trebuie să existe întotdeauna bogați și săraci: „înseamnă că vom lăsa cel puțin doi oameni săraci, pentru ca Iisus Hristos să nu greșească”. Această temă generală ar trebui examinată în toată tradiția și doctrina Bisericii Catolice. Declarațiile principale făcute în enciclicele ultimilor papi, mai exact în cele mai importante, această temă a căpătat o importanță istorică:

1. Proprietatea privată, în special cea de tip „latifundiar” este un „drept natural”, care nu poate fi încălcat nici dacă sunt aplicate impozite ridicate (din această afirmație derivă programele „creștin-democratice”, în care se vorbește despre distribuirea pământurilor, prin despăgubire, țăranilor săraci).
2. Săracii trebuie să se mulțumească cu soarta lor, deoarece distincțiile de clasă și distribuirea averii sunt dispoziții ale lui Dumnezeu și ar fi imposibil să încercăm să le eliminăm.
3. Cerșitul este o datorie creștină și presupune existența sărăciei.
4. Chestiunea socială este în primul rând de tip moral și religios și mai puțin de tip economic ce trebuie să fie rezolvată prin intermediul carității creștine, a valorilor morale și a legilor religioase (Vezi *Codul social* și *Syllabus*¹).

Vezi Caietul 20 (XXV), notele 2 și 3.

§ **(2)**. *Față în față cu inamicul*, de Luigi Galleani², tipărit în Statele Unite (Boston?) în jurul anului 1910 de către „Cronicle subversive” este o compilație ce privește procesele individualiștilor (Ravachol³, Henry etc.) și care se dovedește a nu fi foarte utilă, în general. Putem face câteva observații: la Livorno, în discursul său, Abbo a repetat introducerea Declarației de principii a lui Etievant⁴,

- 1 Syllabus complectens praecipuos nostrae aetatis errores (Lista principalelor erori ale timpului nostru), mai cunoscută sub numele de Syllabus este un document publicat împreună cu enciclica Papei Pius IX (*Quanta cura*) în 8 decembrie 1864. Programul este o listă de opinii cu privire la teoriile filosofice, politice și morale, instituțiile instituționale pe care autoritatea papală însăși le consideră a fi eronate. Printre teoriile condamnate pentru că conțin erori teologice sunt socialismul și comunismul, liberalismul, raționalismul.
- 2 Luigi Galleani (1861-1931) a fost unul dintre cei mai mari exponenți ai anarhismului revoluționar italian. A desfășurat o intensă activitate ca publicist atât în „*Libero Operaio*” (1884) cât și numeroase alte periodice democrat-socialiste.
- 3 François Koenigstein (cunoscut cu numele de familie al lui Ravachol) a fost un anarhist francez născut în 1859. A fost acuzat de comiterea a nenumărate crime, furturi și atacuri cu bombe. A fost capturat, condamnat la moarte și ghilotinat în 1892.
- 4 Georges Etievant (8 iunie 1865 – 6 februarie 1900). La 27 iulie 1892, a fost condamnat la cinci ani de închisoare pentru furtul dinamitei folosite în atacurile lui Ravachol. În ciuda faptului că Ravachol a negat că Etievant i-a fost complice a fost condamnat împreună cu alți trei tovarăși. După îndeplinirea sentinței a fost din nou condamnat la cinci ani pentru o serie de articole publicate în „*Le Libertaire*”. După ce a fost eliberat a

ce poate fi regăsită în anexa cărții. fraza care a făcut rumoare și a cauzat hilaritatea generală despre „lingvistică” a fost preluată *ad litteram*. Desigur, Abbot știa prima parte a Declarației, fără îndoială. Acest lucru este important și ne poate ajuta să înțelegem modul în care acești oameni creau un tip de cultură și de ce respectivul stil literar a avut atâta succes la nivelul populației. Din toate declarațiile acuzaților, rezultă că unul dintre motivele fundamentale ale acțiunilor lor este „dreptul la bunăstare” pe care îl consideră ca fiind un drept natural (autorii francezi, desigur, ocupă cea mai mare parte a cărții). Mai mulți inculpați au repetat fraza că „o singură petrecere a aristocraților consumă ceea ce ar fi suficient pentru susținerea a o mie de familii de muncitori”. Această afirmație nu are conotații economice. Declarația lui Etievant (reprodusă integral în anexă) este tipică deoarece încearcă să construiască un sistem de justificare a individualiștilor a propriilor acțiuni; desigur, aceleași justificări sunt valabile pentru toată lumea, pentru judecători, pentru jurați, pentru călău: fiecare element social este închis în plasa senzațiilor sale, ca un porc într-un butoi de fier de unde nu poate scăpa; individualistul aruncă „piatra”, judecătorul condamnă, călăul taie capul. Nu există ieșire. Este un voluntarism care pentru a se justifica, se neagă pe sine însuși într-un mod tragicomic. Analiza acestei declarații arată modul în care „acțiunile” individuale se constituie în rezultatul unei dezordini morale a societății franceze, care din anii '70 s-a concretizat în dreyfusism, ca formă de manifestare colectivă.

Reîntorcându-ne la Henry, există în volumul său o scrisoare primită probabil de la un anume Galtey (informația trebuie verificată) ce se referă la dragostea reprimată a lui Henry pentru soția sa. Această femeie, după ce a aflat că Henry a fost îndrăgostit de ea (se pare că nu a observat această afecțiune în timp real) declară jurnalistului că dacă ar fi știut, poate ar fi cedat. În scrisoare, soțul declară că nu găsește nimic de spus despre declarațiile soției sale, dând următoarele explicații: dacă un bărbat nu a reușit să întruchipeze visul romantic al femeii lui cu privire la cavalerul inimii sale (sau ceva similar), asta este! Trebuie să accepte consecințele; trebuie să admită că poate exista un alt bărbat care îl poate înlocui. Trebuie să observăm din această scurtă scrisoare cum se amestecă conceptul bărbatului ideal cu raționalismul materialist.

În declarația sa susținută în timpul procesului de la Lyon, din 1894 (a se verifica), Kropotkin⁵ declară cu certitudine că, în termen de zece ani, se va declanșa o schimbare: este remarcabil cu câtă siguranță afirmă aceste lucruri.

Vezi Caietul 16 (XXII), notele 22 și 23

înjunghiat, la 19 ianuarie 1898, un ofițer de poliție fiind condamnat la moarte. Ulterior, condamnarea a fost comutată în muncă silnică pe viață. A murit câțiva ani mai târziu într-o colonie penală din Guyana.

5 Pêtr Alekseevic Kropotkin (1842-1921) – om de știință și filosof rus. Din punct de vedere politic, fost un anarhic comunist ce și-a fundamentat ideile pe teoriile de tip naturalist și evoluționist.

§ **{3}**. Raporturile dintre stat și biserică. În publicația „Vorwärts” din 14 iunie 1929, într-un articol despre Concordatul dintre Cetatea Vaticanului și Prusia se scrie că „Roma a considerat ca fiind invalidată (legislația anterioară care institua deja un concordat *de facto*) în urma schimbărilor politice care au avut loc în Germania”. Acesta ar putea fi un precedent foarte important ce trebuie ținut minte.

Vezi Caietul 16 (XXII), nota 10

§ **{4}**. Dreptul natural și catolicismul. Cei care în zilele noastre sunt criticii dreptului natural sunt aceiași care consideră că acesta este o parte integrantă a catolicismului și a doctrinei sale. Ar fi interesantă o cercetare care să demonstreze relația strânsă dintre religie și „principiile nemuritoare”. Catolicii înșiși recunosc această legătură atunci când spun că, începând cu Revoluția Franceză s-a declanșat o „erezie”. Prin această afirmație ei recunosc declanșarea unei scindări doctrinare a catolicismului. Prin urmare, s-ar putea spune că nu principiile revoluției franceze au fost cele care au „depășit” religia, ci doctrinele sunt cele care au realizat acest lucru. În cazul specific au fost doctrinele care au promovat principiul forței ca metodă de acțiune ce s-au opus concepțului de drept natural.

Vezi Caietul 27 (XI), notele 1 și 2.

§ **{5}**. Raporturile dintre stat și biserică. În publicația „Vossische Zeitung” din 18 iunie 1929, ministrul democrat al Finanțelor din Prusia, Hoepker-Aschoff, la întrebarea regăsită mai sus în paginile publicației „Vorwärts”, dădea următorul răspuns: „În egală măsură, nu este posibil să negăm validitatea tezelor Romei care, în condițiile variatelor schimbări politice și teritoriale au impus adaptarea acordurilor la noile circumstanțe”. În același articol, Hoepker-Aschoff reamintește că statul prusac „a pretins întotdeauna că acordurile din 1821 erau încă în vigoare”.

(Și atunci perioada Kulturkampf?).

Vezi Caietul 16 (XXII), nota 10.

§ **{6}**. „Pentru a lăuda o carte nu este deloc necesar să o deschizi; dar dacă decizi să o critici este întotdeauna prudent să o citești. Cel puțin atâta timp cât autorul este în viață...” (Rivarol).

Vezi Caietul 23 (VI), nota 3.

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

*Caietele
din închisoare*

VOLUMUL II
Caietele 6 - 11

Ediție îngrijită de

Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin și Angelo Chielli

Traducere de

Sabin Drăgulin și Ioana Cristea Drăgulin

EDITURA REVISTEI

TIMPUL

2025

Cuprins

CAIETELE DIN ÎNCHISOARE

AL DOILEA VOLUM

Caietul 6 (VIII) 1930-1932	
Miscelanea	7
Caietul 7 (XVI) 1930-1931	
Note de filosofie II și Miscelanea	129
Caietul 8 (XXVIII) 1931-1932	
Miscelanea și Note de filosofie III	193
Caietul 9 (XIV) 1932	
Miscelanea și Note despre Risorgimentoul italian	315
Caietul 10 (XXXIII) 1932-1935	
Filosofia lui Benedetto Croce	411
Caietul 11 (XVIII) 1932-1933	
Introducere la studiul filosofiei	523

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

Caietul 6 (VIII)

1930-1932

Miscelanea

§ {1}. Risorgimentoul. Evenimentele din februarie 1853 și moderații milanezi. În articolul despre Francesco Briòschi¹ din „Marzocco”, din 6 aprilie 1930 (capitolul volumului *Rievocazioni dell'Ottocento/* Reevocări din secolul al XIX-lea), Luca Beltrami amintește faptul că matematicianul a fost acuzat de semnarea scrisorii în care se exprima devoțiunea față de Franz Josef, în februarie 1853 (după atentatul întreprins de un cizmar vienez). Beltrami afirma că Briòschi nu a semnat-o (dacă există un Briòschi printre semnatari, iscălitura nu-i aparține ilustrului matematician, profesor al Universității din Pavia și viitor organizator al Politehnicii din Milano). Beltrami nota: „...nu putem să considerăm un act de lingușire un protest împotriva unui demers nebunesc și inconștient al unui cizmar vienez, semnat de funcționarii guvernului care au fost, de altfel, « invitați »”. Dar Beltrami a uitat că documentul a fost semnat după represiunile care au avut loc la Milano și în ajunul celei de la Belfiore².

Vezi Caietul 19 (X), nota 55.

§ {2}. Nepoții părintelui Bresciani. Giulio Bechi. A murit la 28 august 1917, pe front (conform ziarelor și revistelor din acea perioadă: Guido Biagi a scris despre asta în „Marzocco”, așa cum ne arată Ermenegildo Pistelli în *I Profili e caratteri/* Profiluri și caractere; Mario Puccioni, în *Militarismo e italianità/* Militarism și italianitate; scrierile lui Giulio Bechi, în numărul din 13 iulie 1930). Potrivit lui Puccioni: „Mentalitatea parlamentarilor din Sardinia a vrut să vadă în *Caccia grossa* doar un atac nemilos împotriva obiceiurilor și a oamenilor, ceea ce i-a adus multe probleme – așa s-a exprimat Giulio, folosind o expresie napolitană – două luni de arest în cetatea Belvedere”. Bechi a plecat în Sardinia cu regimentul nr. 67 de infanterie. Problema comportamentului său în reprimarea fenomenului brigandajului, care a semănat mai mult cu o expediție de cucerire colonială, și a cărții sale, al cărei ton general rezultă chiar din titlu, este mult mai complexă decât i se pare lui Puccioni, întrucât acesta din urmă încearcă să evidențieze atitudinea protestatară a lui Bechi față de modul în care a fost abandonată Sardinia și cum a exaltat acesta virtuțile native ale locuitorilor insulei.

Vezi Caietul 23 (VI), nota 54.

- 1 Francesco Briòschi (1824-1897), matematician și politician italian. Mazzinian, a participat în 1848 la revoluția de cinci zile de la Milano. Profesor de matematică aplicată (1853-1859), apoi de analiză superioară (1859-1861) la universitatea din Pavia, apoi de hidraulică fluvială și analiză matematică la Politehnica din Milano, a fost dascălul unor matematicieni precum: E. Beltrami, F. Casorati, L. Cremona. Deputat (1862) și apoi senator (1865), a desfășurat inclusiv o intensă activitate politică.
- 2 Teoreticianul sard a dezvoltat acest subiect în nota 53 din Antonio Gramsci, *Caietul 19. 1934-1935. Risorgimentoul italian*, (ediție îngrijită de Ioana Cristea Drăgulin), Editura Adenium, Iași, 2018.

§ {3}. Noțiuni enciclopedice. *Il naso di Cleopatra*/ Nasul Cleopatrei. Să cauți exact sensul pe care Pascal l-a dat acestei expresii devenite atât de celebră (Pascal vorbește despre el în *Pensées*) și legătura lui cu opiniile generale ale scriitorului francez. (Vremelnicia și frivolitatea istoriei omenirii, pesimismul jansenist etc.).

Vezi Caietul 26 (XII), nota 3.

§ {4}. Literatura populară. Încercările literare ale noilor clase sociale. O carte de Oscar Maria Graf³, intitulată *Nous sommes prisonniers*/ Noi suntem prizonieri, publicată la editura Gallimard, în 1930, pare a fi interesantă și semnificativă pentru clasele populare germane.

Vezi Caietul 23 (VI), nota 55.

§ {5}. Literatura populară. Romane-foileton. Vezi cartea lui Henry Jagot, *Vidocq*, editura Berger-Levrault, Paris, 1930. Vidocq reprezintă sursa de inspirație pentru Vautrin al lui Balzac, pentru personajele lui Alexandre Dumas (se regăsește puțin și în Jean Valjean al lui Hugo și, mai ales, în Rocambole). Vidocq a fost condamnat la opt ani pentru că se ocupa de producerea și punerea în circulație a banilor falși. Pe parcursul detenției sale a fost protagonistul a 20 de evadări etc. În 1812, a fost angajat în poliția lui Napoleon și timp de 15 ani a comandat o echipă de agenți creată special pentru el: a devenit celebru pentru arestările senzaționale pe care le-a operat. Ulterior, a fost demis de Louis Philippe. A fondat o agenție privată de detectivi, dar a avut puține rezultate: a dat faliment curând. El putea să activeze cu succes doar în cadrul poliției statale. A murit în 1857, lăsând un volum de *Memorii* unde nu se regăsesc doar scrierile sale, precum și multe exagerări.

Vezi Caietul 21 (XVII), nota 13.

§ {6}. Risorgimentoul. Italia în secolul al XVIII-lea. Influența franceză în politică, literatură, filosofie, arte și obiceiuri. Bourbonii au domnit la Napoli și în ducatul de Parma. Despre influențele franceze în Parma trebuie să vedem scrierile amănunțite ale lui Henri Bedarida⁴, *Parma dans la politique française au XVIIIe siècle*, Paris, Alcan (și alte două, scrise anterior). Trebuie să fie citită și

3 Maria Oskar Graf (1894-1967), scriitor german. A debutat în 1917 cu o colecție de poezii (*Die Revolutionäre*). A luat parte activ la revoluția socialistă de la München, în 1918. Prin urmare, a fost un susținător al literaturii locale, promovând o proză în care regăsim un naturalism pur (*Chronik von Flechting*, 1925; *Die Heimsuchung*, 1928; *Bolwieser*, 1931; *Einer gegen alle*, 1931). Național-socialismul a îmbrățișat ideile din cărțile sale. Graf a preferat să se retragă într-un exil voluntar, solicitând autorităților naziste să-l interzică. Din 1938, a emigrat în SUA unde și-a continuat munca.

4 Henri Bédarida (1887-1957), critic literar și italianist faimos în vremea sa. Pentru o lungă perioadă de timp, a locuit la Bologna; în timpul Marelui Război, a fost ofițer al Forței

cartea lui Giuseppe Ortolani, *Italie et France au XVIIIe siècle, nei Mélanges de littérature et d'histoire publiés par l'Union intellectuelle franco-italienne*, Editura Leroux, Paris, și alte două lucrări scrise anterior. În politica franceză, Italia, datorită poziției sale geografice, este destinată să-și asume funcția (element) de echilibru în fața unei puteri crescânde a Austriei; deci Franța, de la Ludovic al XIV-lea până la Ludovic al XVI-lea, a avut tendința să exercite în Italia o poziție dominantă, anticipând politica lui Napoleon al III-lea, manifestându-se prin proiecte sau tentative de federalizare a statelor italiene în beneficiul Franței (aceste elemente de politică franceză merită să fie analizate cu atenție, pentru a fixa raportul dintre factorii internaționali și cei naționali, în cadrul desfășurării Risorgimentoului).

Vezi Caietul 19 (X), nota 56.

§ (7). Funcția cosmopolită a intelectualilor italieni. Burghezia medievală și stagnarea ei în faza corporatist-economică. Urmează să se stabilească în ce constă, de fapt, independența și autonomia unui stat, precum și ce a reprezentat acesta în perioada de după anul 1000. Deja astăzi alianțele, prin hegemonia unei mari puteri, fac problematică libertatea de acțiune, dar mai ales îngrădesc încercarea multor state de a-și stabili propria linie de conduită: acest fapt trebuia să se manifeste într-un mod mult mai evident după anul 1000, având în vedere funcția internațională a Imperiului, a Papalității și monopolul armatelor deținute de Imperiu.

§ (8). Risorgimentoul italian. Republica Napolitană. A se vedea Antonio Manes, *Un cardinale condottiere. Fabrizio Ruffo e la Repubblica partenopea/ Un cardinal condottier. Fabrizio Ruffo⁵ și Republica napolitană*, Aquila, Vecchioni, 1930. Manes încearcă să îl „reabiliteze” pe cardinalul Ruffo (faptul de a-l cita în rubrica *Passato e Presente*, unde apar și alte „reabilitări” – aceea a lui Solaro della Margarita etc. –, se datorează faptului că anumiți profesori „criticau” lucrarea *Memorie del Settembrini⁶*, deoarece considerau că acolo se regăsește o prea mare

Expediționare Franceze. După război, a fost profesor de limba și literatura italiană la Sorbona.

- 5 Fabrizio Ruffo di Bagnara (1744-1827), cleric și om politic. În numele regelui Ferdinand al IV-lea, a recucerit Regatul Napoli (1798) după invazia napoleonică, exploatând insursecția sanfedistă a țăranilor. A fost un colaborator apropiat al Papei Pius al VI-lea și visticern general al Camerei Apostolice. Măsurile sale împotriva marilor proprietari de pământ care doreau să confiscă pământurile din Mlaștinile Pontine i-au atras ostilitatea marilor antreprenori și pe cea a feudalilor, ceea ce a condus la înlăturarea sa de către Papă. Pentru serviciile sale, a fost numit cardinal (1791). În decembrie 1798, în urma invaziei franceze, l-a urmat pe Ferdinand al IV-lea în Sicilia, dar două luni mai târziu a debarcat în Calabria, fiind urmat de mii de persoane care se organizaseră în așa-numitele „bande ale sfintei credințe”, și a recucerit Regatul Napoli din mâinile patrioților republicani.
- 6 *Amintiri din viața mea* este o lucrare autobiografică de Luigi Settembrini, un scriitor al Risorgimentoului. Concepută încă din 1839, a fost scrisă între anii 1849 și 1851 în perioada petrecută în închisoare, ca urmare a primirii de către acesta o sentință de închisoare

„demagogie” împotriva Bourbonilor), atribuind Casei de Bourbon și lui Nelson responsabilitatea represiunilor și nesocotirea jurămintelor. Pare că Manes nu știe să se orienteze bine pentru a fixa diviziunile politice și sociale în teritoriul napolitan; vorbește ba despre o ruptură netă între nobilime și cler, pe de o parte, și popor; altădată, această ruptură dispare și vede clerul și nobilimea drept două părți distincte. La un moment dat, spune că Ruffo „*asumă un caracter la nivel național*, dacă poate fi folosită această expresie plină de culoare, care e prea modernă și prea contemporană”; drept urmare, ar trebui să conchidă că patrioții exterminați de bandele sanfediste⁷ nu erau naționali. Despre raporturile dintre nobilime, cler și popor, vezi cartea lui N. Rodolico despre Italia meridională și articolul său publicat în „Marzocco” (în nr. 11 din 1926).

Vezi Caietul 19 (X), nota 57.

§ (9). Nepoței părintelui Bresciani. Lina Pietravalle⁸. Din recenzia scrisă de Giulio Marzot pentru romanul lui Pietravalle, *Le Catene/ Lanțurile* (Mondadori, 1930, p. 320): „Celor care întreabă cu ce sentiment participă în viața țăranilor, Felicia le răspunde: « Îi iubesc precum pământul, dar nu voi amesteca pământul cu pâinea mea. » Există, deci, conștientizarea unei detașări: se admite că până și (!) țăranul poate avea demnitate umană, dar aceasta este constrânsă de limitele condiției sale sociale”.

Marzot, care uneori este un critic inteligent, a scris un eseu despre Giovanni Verga⁹.

Acest punct ar trebui studiat: naturalismul francez, în pretențiile sale de obiectivitate științifică și experimentală, nu conținea deja, în general, poziția

pe viață, cât și ulterior, deoarece a fost finalizată în aprilie 1860. În 1879, De Sanctis a publicat-o postum la Napoli, în trei părți.

- 7 Sanfedismul (din italianul Santa Fede, „Sfânta Credință”) este o componentă a mișcării populare antirepublicane organizate la inițiativa cardinalului Fabrizio Dionigi Ruffo, care, în 1799, a mobilizat țăranii din Regatul Napoli împotriva Republicii Partenopeene, obiectivul său fiind restaurarea Regatului Bourbonic al Napoli sub Ferdinand I al Celor Două Sicilii. Termenul a mai fost folosit și în sensul unui complex de ideologii și comportamente puternic reacționare, antiliberale și antidemocratice, legate de tradiția aristocratică și clericală.
- 8 Lina Pietravalle (1887-1956), scriitor. În nuvele și romane precum: *I racconti della terra/ Poveștile pământului*, 1924; *Il fatterello/ Frățiorul*, 1928; *Le catene/ Lanțurile*, 1930; *Storie di paese/ Povești de la țară*, 1930; *Marcia nuziale/ Marșul nunții*, 1932 etc.) a evocat, pe fundalul unui Molise oscilând între realist și fabulos, figuri și povești cu ființe simple, primitive, copii și animale.
- 9 Giovanni Verga (1840-1922), romancier. La Catania l-a avut ca profesor pe Antonino Abate, care era influențat de Byron. Influența maestrului său s-a văzut în primul roman publicat, *I Carbonari della montagna/ Carbonarii de la munte*, care abordează o perioadă din guvernarea lui Joachim Murat asupra regatului napolitan. În 1863 a publicat în ziarul florentin „La nuova Europa/ Noua Europă, un roman pe un subiect contemporan și predominant amoros, intitulat *Sulle lagune*. În 1866, cu volumul *Una peccatrice/ O păcătoasă* a început seria de romane pasionate, care include *Storia di una capinera/ Istoria unei capinera* (1871), *Eva/ Eva* (1873), *Tigre reale/ Tigru real* (1873), *Eros/ Eros* (1875).

ideologică care s-a dezvoltat mult mai târziu în naturalismul sau realismul provincial italian care se regăsește, mai ales, la Verga? Oamenii de la țară sunt priviți cu „detașare”, precum „natura” sentimental-extrinsecă a scriitorului, ca un spectacol firesc etc. Este poziția lui *Io e le belve*/ Io și Fiarele, din Hagenbeck. În Italia, pretenția „naturalistă” a obiectivității experimentale a scriitorilor francezi, care avea o origine polemică împotriva scriitorilor aristocrați, a fost grefată pe o poziție ideologică preexistentă, așa cum reiese din *Promessi Sposi*, unde există aceeași „detașare” de elementele populare, detașare ușor ascunsă de un zâmbet binevoitor, ironic și caricatural.

Vezi Caietul 23 (VI), nota 56.

§ **{10}**. Trecut și prezent. În „Critica” din 20 noiembrie 1930, într-o recenzie la *Feinde Bismarcks* a lui Otto Westphal¹⁰, B. Croce scrie că „motivul pentru care volumele lui Ludwig, dar și multe altele asemănătoare cu ale acestuia au avut succes provine dintr-o... anumită slăbire și cădere psihică, pe care războiul a produs-o în lume”. Ce poate însemna această afirmație? Analizând-o, nu înseamnă nimic, absolut nimic. Mi se pare că fenomenul poate fi explicat într-un mod mai realist: după război, a apărut o pătură socială destul de importantă, ceea ce a condus la dezvoltarea interesului pentru istorie, a cărei expresie literară sunt scriitorii precum Ludwig. Fenomenul Ludwig înseamnă progres sau regres intelectual? Mi se pare că indică progres, cu condiția ca judecata să fie înțeleasă exact: cititorii actuali de „beletristică istorică” (după expresia lui Croce) corespund acelor elemente sociale care, în trecut, au citit romane istorice, au învățat istoria prin romanele lui Dumas, Hugo etc. De aceea mi se pare că a existat un „progres”. Pentru a vorbi despre slăbire mentală și o frivolitate în abordarea temelor, ar trebui să dispară istoria scrisă de specialiști, ceea ce nu este cazul. În timpurile noastre, se observă o situație diferită, chiar opusă celei anterioare, în care interesul pentru istoria serioasă este mai mare, unde lucrările care abordează conștiincios evenimentele istorice sunt mult mai citite, după cum o dovedește, cel puțin în Italia, înmulțirea colecțiilor istorice (vezi colecția „Vallecchi” și „Nuova Italia”, de exemplu). Chiar și cărțile de istorie ale lui Croce sunt acum mult mai citite față de perioada de dinainte de război. Astăzi există mai mult interes intelectual pentru politică și deci, pentru istorie, în straturile mici burgheze, care își satisfac nevoile imediate prin intermediul „beletristicii istorice”. Cu toate acestea, un fapt este cert: în organizarea culturii, poziția relativă a „istoricilor serioși” a scăzut datorită intrării în acest domeniu al lui Ludwig și al altora ca el. Croce își exprimă regretul pentru acest fapt care reprezintă o „criză de autoritate” în sfera științei și culturii de nivel înalt. Funcția marilor intelectuali,

10 Karl Friedrich Otto Westphal (1833-1890), psihiatru german. După ce și-a luat doctoratul, a lucrat la Berlin Charité; ulterior, a devenit asistent în departamentul pentru bolnavi mintali condus de Wilhelm Griesinger (1817-1868) și Karl Wilhelm Ideler (1795-1860). În 1869 a devenit profesor asociat de psihiatrie, în departamentul de boli psihice și nervoase. În 1874 a obținut titlul de profesor titular de psihiatrie.

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

*Caietele
din închisoare*

VOLUMUL III
Caietele 12 - 29

Ediție îngrijită de

Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin și Angelo Chielli

Traducere de

Sabin Drăgulin și Ioana Cristea Drăgulin

EDITURA REVISTEI

TIMPUL

2025

Cuprins

CAIETELE DIN ÎNCHISOARE

AL TREILEA VOLUM

Caietul 12 (XXIX) 1932

Însemnări și note răslețe pentru un grup de eseuri despre istoria intelectualilor	7
--	---

Caietul 13 (XXX) 1932-1934

Notițe despre politica lui Machiavelli	41
--	----

Caietul 14 (I) 1932-1935

Miscelanea	117
------------------	-----

Caietul 15 1933

Miscelanea	185
------------------	-----

Caietul 16 (XXII) 1933-1934

Argumente de cultură	247
----------------------------	-----

Caietul 17 (IV) 1933-1935

Miscelanea	295
------------------	-----

Caietul 18 (XXXII-IV bis) 1934

Niccolò Machiavelli II	327
------------------------------	-----

Caietul 19 (X) 1934-1935

Risorgimentoul italian	333
------------------------------	-----

Caietul 20 (XXV) 1934-1935

Acțiunea Catolică – Catolici Integrali – iezuiți – moderniști	423
---	-----

Caietul 21 (XVII) 1934-1935

Probleme ale culturii naționale italiene I. Literatura populară	441
--	-----

Caietul 22 (V) 1934

Americanismul și fordismul	465
----------------------------------	-----

Caietul 23 (VI)

Critică literară	501
------------------------	-----

Caietul 24 (XXVII) 1934

Jurnalism	553
-----------------	-----

Caietul 25 (XXIII) 1934

La marginea istoriei. Istoria grupurilor sociale subordonate ...	567
--	-----

Caietul 26 (XII) 1935	
Subiecte culturale, partea a doua	579
Caietul 27 (XI) 1935	
Observații despre „Folclor”	589
Caietul 28 (III) 1935	
Lorianismul	595
Caietul 29 (XXI) 1935	
Note pentru o introducere în studiul gramaticii	609

LIBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

Caietul 12 (XXIX)

1932

*Însemnări și note răzlețe pentru
un grup de eseuri despre istoria intelectualilor*

§ (1). [Intellectualii]¹

Intellectualii sunt, oare, un grup social autonom și independent sau fiecare grup social își are o categorie proprie, specializată, de intelectuali? Problema este complexă, datorită diferitelor forme pe care le-a luat până acum procesul istoric real de formare a diferitelor categorii intelectuale.

Se evidențiază două forme dintre acestea:

1) Fiecare grup social, născându-se pe terenul original al unei funcții esențiale în lumea producției economice, își creează, totodată, organic, una sau mai multe pături de intelectuali care-i dau omogenitatea și conștiința propriei funcțiuni, nu numai în domeniul economic, ci și în cel social și politic: antreprenorul creează, odată cu sine însuși, tehnicianul industrial, savantul economiei politice, organizatorul unei noi culturi, al unui drept nou etc. Trebuie notat faptul că antreprenorul reprezintă rezultatul unei colaborări sociale superioare, caracterizată de o anumită capacitate de conducere și tehnică (adică intelectuală): el trebuie să aibă o anumită capacitate tehnică, în afară de sfera circumscrisă activității și inițiativei sale, și în alte sfere, cel puțin în cele mai apropiate de producția economică (trebuie să fie un organizator de mase de oameni; trebuie să fie un organizator al „încrederii” depunătorilor de economii la firma sa, a cum-părătorilor mărfurilor sale etc).

Dacă nu toți antreprenorii reușesc atingerea acestui stadiu, cel puțin o elită a lor trebuie să aibă capacitatea de a organiza societatea, în general, în tot complexul ei organic de servicii, până la organismul de stat, din nevoia de a crea condițiile cele mai favorabile expansiunii propriei clase – sau trebuie să dispună cel puțin de capacitatea de a alege „comișii” (angajați specializați), cărora să le încredințeze această activitate de organizare a raporturilor generale, exterioare întreprinderii. Se poate observa că intelectualii „organici” pe care orice clasă nouă îi creează odată cu sine însăși și îi elaborează în dezvoltarea sa progresivă sunt de cele mai multe ori „specializări” ale unor aspecte parțiale ale activității inițiale a tipului social nou, pe care noua clasă l-a pus în lumină. (Și seniorii feudali erau deținătorii unei anumite capacități tehnice, cea militară; în momentul în care aristocrația pierde monopolul capacității tehnico-militare, începe și criza feudalismului).

Formarea intelectualilor în lumea feudală și în precedenta lume clasică constituie o problemă ce necesită atenție aparte: această formare și elaborare urmează căi și moduri ce se cuvin a fi studiate în mod concret. Astfel trebuie să reținem că masa țăranilor, deși desfășoară o funcție esențială în lumea producției, nu își elaborează propriii intelectuali „organici” și nu „asimilează” nicio pătură de intelectuali „tradiționali”, deși din masa țăranilor alte grupuri sociale își extrag mulți dintre intelectualii lor, iar o mare parte dintre intelectualii tradiționali sunt de origine rurală.

2) Orice grup social „esențial”, ieșind la suprafața istoriei din precedenta structură economică și ca expresie a unei dezvoltări (a acestei structuri) a găsit, cel

1 Titlurile notelor care se regăsesc în parantezele pătrate au fost puse de noi și nu de Antonio Gramsci. Numerele de la începutul fiecărei note îi aparțin lui V. Gerratana. Din motive estetice nu am adăugat numărul notelor în paranteze drepte (n.tr.).

puțin în istoria de până acum, categorii intelectuale preexistente, care apăreau ca reprezentând o continuitate istorică neîntreruptă, chiar și un urma celor mai complicate și radicale schimbări ale formelor sociale și politice. Cea mai tipică dintre aceste categorii intelectuale este aceea a clericilor, monopolizatori pentru multă vreme (pe parcursul unei întregi faze istorice, caracterizată parțial tocmai de acest monopol) ai câtorva servicii importante: ideologia religioasă, adică filosofia și știința epocii, școala, cu educația sa, morala, justiția, operele de binefacere, asistența socială etc. Categoria clericilor poate fi considerată categoria intelectuală organic legată de aristocrația funciară: era echivalată juridic cu aristocrația, cu care împărțea exercitarea proprietății feudale asupra pământului și folosirea privilegiilor de stat legate de proprietate. Monopolizarea suprastructurilor din partea clerului nu a fost exercitată fără luptă și restricții și astfel a avut loc, în diferite forme (de cercetat și studiat în mod concret), nașterea altor categorii, favorizate și sporite de întărirea puterii centrale a monarhului, proces care a continuat până la faza absolutistă. Se formează astfel aristocrația togii cu propriile sale privilegii, o pătură de administratori etc.; oameni de știință, teoreticieni, filosofi, intelectuali care nu aparțin bisericii etc.

Dat fiind că aceste categorii de intelectuali, în baza unui „spirit de corp” își simt neîntrerupta lor continuitate istorică, precum și „calificarea” pe care o au, ele se consideră autonome și independente de grupul social dominant. Această poziționare nu rămâne fără consecințe în domeniul ideologic și politic, consecințe care au o amplă anvergură: filosofie asumată de complexul social intelectual al intelectualilor, ce poate fi definită ca expresie a utopiei prin intermediul căreia intelectualii se cred „independenți”, autonomi, investiți cu caracteristici proprii numai lor etc. De notat însă că dacă Papa și înalta ierarhie a Bisericii se cred mai legați de Cristos și de apostoli, decât de senatorii Agnelli² și Benni³, nu

- 2 Giovanni Agnelli (1866-1945) a fost un om antreprenor și om politic italian. În anul 1899 a înființat Fabbrica Italiana Automobili Torino, care a fost cunoscută ulterior prin acronimul FIAT. În fața dezvoltării mișcării fasciste în peninsulă, până la formarea guvernului Mussolini în 1922, atitudinea lui Agnelli a fost rezervată, pentru ca, în deceniile ce au urmat, legăturile dintre FIAT și regimul să devină din ce în ce mai strânse. În martie 1923, Agnelli a fost desemnat senator al Regatului. În ultimele luni ale războiului a acordat subvenții mișcării partizanilor și a stabilit raporturi economice cu anglo-americanii. După încheierea războiului s-a regăsit pe listele „Comitetului de eliberare națională”, care dorea să epureze societatea de elementele fasciste și colaboraționiste, însă a reușit să se reabiliteze demonstrând contribuția pe care a adus-o la cauza luptei partizanilor împotriva regimului fascist.
- 3 Antonio Benni (1885-1945) a fost un antreprenor și om politic italian. Timp de un deceniu a fost președintele asociației oamenilor de afaceri italieni (Cofindustria). Începând cu anul 1921 a fost ales deputat în cadrul unei liste în care figura și Benito Mussolini. Deși a fost un apropiat al fascismului, a menținut o atitudine critică fiind în opoziție cu ideea realizării și aplicării principiilor „statului corporativ”. În anul 1935 a fost numit de Mussolini ministru al Comunicațiilor, funcție pe care a deținut-o până în anul 1939. După căderea fascismului a refuzat să adere la Republica de la Salo. Din cauza acestui refuz a fost arestat de către poliția fascistă, dar a fost eliberat după o lună. A fugit în Elveția unde a murit la câteva luni după ce s-a încheiat Al Doilea Război Mondial.

același lucru este valabil pentru Gentile și Croce, de exemplu; Croce mai ales se simte puternic legat de Aristotel și de Platon, dar nu ascunde dimpotrivă că e legat de senatorii Agnelli și Benni. Ca urmare, tocmai în acest fapt trebuie căutat caracterul mai reliefat al filosofiei lui Croce. (Această cercetare despre istoria intelectualilor nu va avea un caracter „sociologic”, ci va da naștere unei serii de eseuri despre „istoria culturii” « Kulturgeschichte ») și despre istoria științei politice. În același timp va fi dificil să fie evitate anumite forme schematice și abstracte care amintesc de cele ale „sociologiei”: va fi nevoie totodată să fie găsită forma literară cea mai bună pentru că prezentarea este de tip „non-sociologic”. Prima parte a cercetării ar putea să fie o critică metodică asupra operelor care au scris deja despre intelectuali, care sunt aproape toate de tip sociologic. (A aduna bibliografia despre acest argument este în același timp indispensabilă).

Care sunt limitele „maxime” ale accepțiunii de „intelectual”? Poate fi găsit un criteriu unitar, atât pentru a caracteriza toate activitățile intelectuale, diferite și disparate, cât și pentru a le deosebi, în același timp, în mod esențial, de activitățile altor grupuri sociale? Eroarea metodologică cea mai răspândită mi se pare aceea de a fi căutat acest criteriu deosebitor, în ceea ce este intrinsec activităților intelectuale, iar nu în ansamblul raporturilor în care acestea (și prin urmare grupurile pe care le întruchiează), se află în complexul general al raporturilor sociale.

Într-adevăr, muncitorul sau proletarul de exemplu nu e caracterizat în mod specific de munca manuală sau instrumentală, ci de această muncă, în anumite condiții și în anumite raporturi sociale (aparte considerația că nu există muncă pur fizică și că însăși formula lui Taylor, de „gorilă dresată”⁴, este o metaforă pentru a indica o limită într-o anumită direcție: în orice muncă fizică, chiar și în cea mai mecanică și degradată, există un minimum de calificare tehnică, adică un minimum de activitate intelectuală creatoare). S-a observat că antreprenorul, prin însăși funcția sa, trebuie să aibă într-o anumită măsură, un anumit număr de calificări cu caracter intelectual, cu toate că figura sa socială nu este determinată de ele, ci de raporturile generale sociale, care caracterizează tocmai poziția patronului în industrie.

4 Pentru a înțelege mai bine sensul folosit de autor recomand Antonio Gramsci, *Caictul* 22.1934. *Americanismul și fordismul*, op.cit., unde textul este următorul: „Principiul coerciției, directă și indirectă, în organizarea producției și a muncii este corect [...], dar forma pe care acesta și-a asumat-o era greșită (modelul militar) și de aceea armatele proletare au eșuat[...]. În America, raționalizarea muncii și prohibiția sunt conectate foarte clar: cercetările industrișilor asupra vieții intime a muncitorilor, serviciile de inspecție create de câteva întreprinderi pentru a controla ‘moralitatea’ acestora sunt necesități ale noilor metode de muncă. Cine ironizează aceste inițiative (chiar dacă au eșuat) și ar vedea în ele doar o manifestare ipocrită a ‘puritanismului’ și-ar nega orice posibilitate de a înțelege importanța, semnificația și adevăratul sens obiectiv al fenomenului american, care este în același timp un efort colectiv major care până acum a creat cu o viteză care nu a mai fost văzută și cu o conștiință a obiectivului nemaicunoscut în istorie, un nou tip de lucrător și de om. Expresia ‘conștiința obiectivului’ tinde să pară a fi mai puțin plină de duh pentru cei care își amintesc de fraza lui Taylor asupra ‘gorilei dresate’.”

În consecință, s-ar putea spune că toți oamenii sunt intelectuali; dar nu toți oamenii au în societate funcția de intelectuali (tot așa, oricui i se poate întâmpla la un moment dat să-și prăjească două ouă sau să își coasă o haină ruptă, dar nu se poate spune că toți oamenii sunt bucătari sau croitori). Se formează astfel, din punct de vedere istoric, categorii specializate pentru exercitarea funcției intelectuale, acestea se formează în conexiune cu toate grupurile sociale, dar ele se află în conexiune, cu precădere, cu grupurile sociale mai importante suferind modificări mai mult sau mai puțin extinse din partea grupului social dominant. Una dintre caracteristicile mai mult decât relevante ale oricărui grup care se dezvoltă către dominație este lupta sa pentru a asimila și cuceri „ideologic” intelectualii tradiționali, asimilare și cucerire care este cu atât mai rapidă și mai eficace cu cât grupul respectiv elaborează simultan proprii intelectuali organici.

Enorma dezvoltare cunoscută de activitatea și organizarea școlară (în sens larg) în societățile ieșite din lumea medievală arată ce importanță au dobândit în lumea modernă categoriile și funcțiile intelectuale: așa cum s-a încercat aprofundarea și „dilatarea” intelectualității fiecărui individ, tot așa s-a căutat multiplicarea și rafinarea specializărilor. Aceasta rezultă din instituțiile școlare de diferite grade, până la organismele pentru promovarea așa numitei „culturi înalte”⁵, în orice domeniu al științei și tehnicii. (Școala este instrumentul pentru elaborarea intelectualilor de diferite grade. Complexitatea funcției intelectuale, în diferite state, poate fi măsurată obiectiv după cantitatea școlilor specializate și după ierarhizarea lor: cu cât este mai întinsă „suprafața” școlară și cu cât sunt mai numeroase „treptele” verticale ale acesteia, cu atât mai complexă este lumea culturală, civilizația, unui anumit stat. Putem avea un termen de comparație în sfera tehnicii industriale: industrializarea unei țări se măsoară prin dotarea sa în construirea de mașini și în fabricarea instrumentelor tot mai precise, pentru a construi mașini și unelte de construit mașini etc. Țara cu cea mai bună înzestrare în construirea de instrumente pentru cabinete ce trebuie să le verifice poate fi considerată cea mai complexă în domeniul tehnico-industrial, cea mai civilizată etc. La fel se întâmplă și cu pregătirea intelectualilor în școlile dedicate acestei meniri: școlile și institutele de înaltă cultură sunt asimilabile). (Și în acest domeniu, cantitatea nu poate fi separată de calitate. Celei mai rafinate specializări tehnico-culturale nu poate să nu-i corespundă cea mai mare extensiune posibilă a răspândirii instrucțiunii primare, ca și cea mai mare solitudine pentru a se favoriza cel mai mare număr de trepte intermediare. Firește, această necesitate de a se crea cea mai largă bază posibilă pentru selecția și elaborarea celor mai înalte calificări intelectuale – de a se da înaltei structuri și tehnicii superioare, o structură democratică nu este lipsită de inconveniente: se creează, astfel, posibilitatea apariției unor vaste crize de șomaj la nivelul straturilor medii intelectuale, așa cum se întâmplă, de fapt, în toate societățile moderne).

5 Aici Gramsci preia conceptul de la Benedetto Croce din volumul *Etica e politica*, Laterza, Bari, 1925, p.166, criticându-i totuși abordarea. Croce afirmă: „la gânditorul napolitan persistă distincția dintre cultura înaltă, care este apanajul grupurilor conducătoare, fiind elaborată de marii intelectuali de tip tradițional și cultura înțeleasă în sensul de cultură vulgară, ce este singura adaptată la exigențele celor umili”.

De notat este că elaborarea păturilor intelectuale, în realitatea concretă, nu are loc pe un teren democratic abstract, ci potrivit unor procese istorice tradiționale foarte concrete. S-au format pături care „produc”, în mod tradițional, intelectuali care de obicei sunt tot cei specializați în „economisiri”⁶, care alcătuiesc în realitate mica și media burghezie orășenească. Repartizarea specifică a diferitelor tipuri de școli (clasice și profesionale) pe teritoriul economic și diferitele aspirații ale diferitelor categorii ale acestor pături, determină sau dau formă producției diverselor ramuri de specializare intelectuală. Astfel, în Italia, burghezia rurală produce îndeosebi funcționari de stat și liberi profesioniști, în timp ce din rândul burgheziei orășenești provin îndeosebi tehnicieni care se angajează în industrie. De aceea, Italia septentrională dă naștere mai ales tehnicienilor, în timp ce Italia meridională reprezintă cu precădere „izvorul” funcționarilor și al profesioniștilor.

Raportul dintre intelectuali și lumea producției nu este nemijlocit, așa cum se întâmplă pentru grupurile sociale fundamentale; ci este „mediat”, în diferite grade, de întreg țesutul social, de complexul suprastructurilor pentru care intelectuali sunt reprezentați de „funcționari”. S-ar putea măsura „organicitatea” diferitelor straturi intelectuale, conexiunea lor, mai mult sau mai puțin strânsă, cu un grup social fundamental, fixându-se o gradație a funcțiilor și a suprastructurilor de jos în sus (de la baza structurală în sus). Deocamdată se pot stabili, două mari „planuri” suprastructurale: acela care s-ar putea numi al „societății civile”, adică al ansamblului de organisme care în mod vulgar sunt denumite „private”, și acela al „societății politice sau al statului”, acesta corespunzând funcției de „hegemonie” pe care grupul dominant o exercită în întreaga societate, ca și a celei de „dominare directă” sau de comandă, care se exprimă prin stat și prin guvernarea „juridică”. Aceste funcțiuni sunt în mod clar organizatorice și conective. Intelectualii sunt „comișii”, „mandatarii” grupului dominant pentru exercitarea funcțiilor subalterne ale hegemoniei sociale și ale guvernării politice, adică:

1. ai consensului „spontan” dat de marile mase ale populației, orientării imprimare vieții sociale de către grupul fundamental dominant, consens care ia naștere „istoricește” din prestigiul (și prin urmare din încrederea) derivat, pentru grupul dominant, din poziția și funcția sa în lumea producției;
2. ai aparatului coercitiv de stat, care asigură în mod „legal” disciplina acelor grupuri care nu „consimt” nici activ, nici pasiv, ce va fi aplicat întregii societății, în perspectiva momentelor de criză, în conducere și în orientare, atunci când consensul spontan încetează.

Această fundamentare a problemei are drept rezultat o extindere foarte mare a conceptului de intelectual, dar numai așa este posibil să se ajungă la o aproximare concretă a realității. Acest mod de a pune problema se izbește în mod natural de prejudecățile de castă: e adevărat că însăși funcția organizatorică a hegemoniei sociale și a puterii de stat dă loc unei anumite diviziuni a muncii și,

6 Pentru a înțelege mai bine cum abordează Antonio Gramsci problema categoriilor sociale care trăiesc din rentă și economisiri, recomand nota 135 din Caietul 1 (XVI) 1929-1930 Primul caiet. Puncte de meditație pentru studiul economiei din Antonio Gramsci, *Caietul 10. 1932-1935, Filosofia lui Benedetto Croce*, op.cit., p.180.

în consecință, unei întregi gradări de calificări, făcând ca în unele dintre acestea să nu mai apară nicio atribuție de conducere și organizare: în aparatul conducerii sociale și de stat există o întreagă serie de ocupații cu caracter manual și instrumental (de ordine, iar nu de concepție, de agent, iar nu de ofițer sau funcționar etc). Firește însă, trebuie să se mai facă această deosebire, după cum va fi nevoie să se mai facă și altele. De fapt, activitatea intelectuală trebuie să se diferențieze în trepte și din punct de vedere intrinsec, trepte care în momente de extremă opoziție conferă o veritabilă diferență calitativă: pe treapta cea mai de sus vor fi așezați creatorii diferitelor științe, ai filosofiei, artei etc.; pe treapta cea mai de jos umilii „administratori” și popularizatori ai avuției intelectuale existente, tradiționale, acumulate. Și în acest caz, organismul militar oferă un model al acestor gradări complexe: ofițerii subalterni, ofițerii superiori, Stat major; și nu trebuie uitați gradații de trupă, a căror importanță reală este superioară credinței existente în general. Interesant de notat este faptul că toate aceste paliere se simt solidare; mai mult, straturile inferioare manifestă și un vădit spirit de corp și împrumută de la acesta o „morgă” ce deseori îi expune împunsăturilor și ironiilor.

În lumea modernă, categoria intelectualilor înțelegea astfel s-a lărgit incomensurabil. Sistemul social democrat-birocratic a elaborat mase impunătoare care nu sunt îndreptățite în totalitate de nevoile producției, dar care sunt legitimate de nevoile politice ale grupului fundamental dominant. Astfel, concepția loriană⁷ a „muncitorului” neproductiv (față de cine și în raport cu ce mod de producție?), ar putea să se justifice, în parte, dacă ținem seama că aceste mase își exploatează poziția pentru a obține atribuirea unor consistente remunerări din venitul național. Formația de masă a standardizat indivizii atât din punctul de vedere al calificării individuale, cât și din acela al psihologiei, determinând aceleași fenomene ca în celelalte mase standardizate: concurență ce iscă nevoia organizării profesionale de apărare, șomaj, supraproducție școlară, emigrație etc.

⁷ Abordarea gramsciană este ironică și poate fi înțeleasă ușor din următorul text: „Achille Loria și-a câștigat în mod « fericit » celebritatea în întreaga lume terestră datorită unor descoperiri ce au contribuit mult la progresul civilizației. Și-a început cariera de « savant » stabilind prin reguli dure fatalele interdependențe dintre misticism și sifilis, a mai publicat studii folosind o interpretare strictă a materialismului istoric (ceea ce i-a făcut să rădă destul de mult pe Antonio Labriola, Friedrich Engels sau Benedetto Croce, însă se știe că există întotdeauna o serie de oameni invidioși ce-i « denigrează » pe cei care vin pentru prima dată cu o abordare nouă) și a stabilit că tipul perfect de umanitate este întruchipat de profesorul universitar care a aprins multe flăcări pentru a lumina. Pentru mai multe detalii recomand articolul „Milă pentru știința profesorului Loria”, în Antonio Gramsci, *Scrieri*, op.cit, p. 50-53.

Poziția diferită a intelectualilor de tip urban și de tip rural

Intelectualii de tip urban au crescut odată cu industria și sunt legați de soarta acesteia. Funcția lor poate fi comparată cu aceea a ofițerilor subalterni în armată: nu au nicio inițiativă autonomă în elaborarea planurilor de construcție; ei articulează legătura între masa instrumentală și patron, elaborează executarea nemijlocită a planului de producție stabilit de statul major al industriei, controlându-i fazele de lucru elementare. În medie, intelectualii urbani sunt foarte standardizați; înalții intelectuali urbani se confundă, tot mai mult, cu statul-major industrial propriu-zis.

Intelectualii de tip rural sunt, în mare măsură, „tradiționali”; adică se simt legați de masa socială țărănească și mic-burgheză de la oraș (mai ales din centrele mici), încă neelaborată și nelansată în mișcare de sistemul capitalist. Acest tip de intelectual pune în contact masa țărănească cu administrația de stat sau locală (avocați, notari etc.) și prin funcția deținută joacă un rol politico-social important, deoarece este aproape imposibil să separi medierea profesională, de cea politică.

La țară, intelectualul (preot, avocat, învățător, notar, medic etc.) are un standard de viață mediu superior sau cel puțin diferit de cel mediu al țăranilor; de aceea reprezintă pentru aceștia un model social de aspirație, pentru a ieși din propria lor condiție și pentru a o depăși. Țăranul se gândește ca măcar unul dintre copiii săi să devină intelectual (mai ales preot)⁸, adică să devină domn, ridicând treapta socială a familiei, ușurându-i traiul din punct de vedere economic, prin legăturile pe care le va stabili oricum printre ceilalți domni. Atitudinea țăranului față de intelectuali este dublă și pare contradictorie: el admiră poziția socială a intelectualului și, în general, a funcționarului de stat, dar se preface uneori că o disprețuiește, adică admirația sa este îmbibată în mod instinctiv de invidie și de mânie pătimașă. Nu vom înțelege nimic din viața colectivă a țăranilor, din germenii și din fermentii ei de dezvoltare, dacă nu luăm în considerare, dacă nu studiem concret și nu aprofundăm această subordonare efectivă față de intelectuali: orice dezvoltare organică a maselor țărănești, până la un anumit punct, este legată de mișcările intelectualilor și depind de ele.

Altul este cazul intelectualilor urbani: tehnicienii din fabrică nu exercită nicio funcție politică asupra maselor lor instrumentale sau oricum aceasta este o fază deja depășită; uneori se întâmplă chiar contrariul și anume, ca masele instrumentale, cel puțin prin propriii lor intelectuali organici, să exercite o influență politică asupra tehnicienilor.

8 Gramsci se referă la un fenomen specific Sudului italian din secolele trecute. În momentul în care unul dintre membrii familiei devenea preot, cu ajutorul acestuia apărea o schimbare socială și o îmbunătățire a nivelului de trai la nivelul familiei. Membrii acesteia își schimbau meseria, nu se mai ocupau cu munci agricole (puteau intra în administrația centrală sau locală sau prestau o activitate economică, aveau posibilitatea să studieze etc.). Subiectul este dezvoltat de Gramsci în *Caictul* 22. 1934. *Americanismul și fordismul*, op. cit.

LBRIS

We know
books

ANTONIO GRAMSCI

*Caietele
din închisoare*

VOLUMUL IV
Studii introductive

Ediție îngrijită de

Sabin Drăgulin, Ioana Cristea Drăgulin și Angelo Chielli

Traducere de

Sabin Drăgulin și Ioana Cristea Drăgulin

EDITURA REVISTEI

TIMPUL

2025

Cuprins

CAIETELE DIN ÎNCHISOARE

AL TREILEA VOLUM

<i>Caietul 1 – Studiu introductiv</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	7
<i>Caietul 2 – Introducere</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	15
<i>Caietul 3 – Introducere</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	21
<i>Introducere la Caietul 4</i>	
<i>Ioana Cristea Drăgulin și Sabin Drăgulin</i>	31
<i>Caietul 5 – Studiu introductiv</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	37
<i>Caietul 6 – Studiu introductiv.</i>	
<i>Război, factorul economic-corporativ, hegemonie</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	41
<i>Caietul 7 – Introducere</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	47
<i>Caietul 8 – Introducere</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	53
<i>Caietul 9 – Studiu introductiv</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	59
<i>Caietul 10 – Studiu introductiv</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	63
<i>Caietul 11 – Simțul comun, intelectuali, partid</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	91
<i>Caietul 12 – Studiu introductiv.</i>	
<i>Funcția intelectuală între organizare și educație</i>	
<i>Giuseppe Cascione</i>	105
<i>Caietul 13 – Studiu introductiv</i>	
<i>Guido Liguori</i>	113
<i>Caietul 14 – Studiu introductiv</i>	
<i>Angelo Chielli</i>	131

Molecular și predicție: pentru o introducere

la Caietul 15 al lui Antonio Gramsci

Angelo Chielli 137

Caietul 16 – Studiu introductiv. Gramsci și filozofia praxisului

Angelo Chielli 141

Caietele 17, 18, 20, 25, 26, 27, 28 – Studiu introductiv

Angelo Chielli și Ioana Drăgulin 147

Caietul 19 – Studiu introductiv

Ioana Cristea Drăgulin 151

Caietele 21, 23, 24, 29 – Studiu introductiv

Ioana Cristea Drăgulin și Lea Durante 179

Caietul 22 – Studiu introductiv

Silvio Suppa 189

*Caietul 1*¹ – Studiu introductiv

Angelo Chielli

Tema datării *Caietelor din închisoare* lui Antonio Gramsci este una dintre problemele la care cercetătorii lucrează de ceva timp. Stabilirea cu o certitudine rezonabilă a cronologiei scrierii *Caietelor* și în același timp, scrierea notelor în interiorul fiecărui caiet, ar facilita foarte mult înțelegerea modului în care a procedat Gramsci, precum și evoluția gândirii sale. Problema este complexă deoarece Gramsci compilează caiete individuale în timp ce lucrează la ele. Cu alte cuvinte, ele nu sunt scrise succesiv. Adesea un caiet nu a fost folosit mult timp și apoi este reluat, chiar și după mult timp, și i se adaugă alte note. Din acest motiv, stabilirea ordinii cronologice în care au fost întocmite notele devine extrem de dificilă.

Ediția critică a *Caietelor din închisoare* editate de Valentino Gerratana a permis ca problema datării să fie mai corectă, față de ediția anterioară. Așa cum am menționat mai jos, acest lucru se datorează faptului în același caiet, există deja note care se regăsesc fizic după altele, dar care fuseseră scrise înainte, și invers. Aceasta se datorează faptului că Gramsci lăsa spații albe care erau completate în funcție de ideile pe care și le forma în timp.

Caietul 1 (XVI, conform numărătorii aplicată de Tania Schucht) a fost redactat între 8 februarie 1929 (o dată certă pentru că Gramsci a notat acest lucru pe prima pagină a caietului) și sfârșitul lui mai, 1930. Cu toate acestea, începutul redactării efective a caietului (mai puțin scrierea unui program de redactare care deschide caietul propriu-zis, așternut pe hârtie chiar pe 8 februarie), este înregistrat în realitate între sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1929.

Caietul 1 este unul dintre așa-numitele miscelane, adică sunt compuse din note care tratează subiecte dispartate (spre deosebire de *Caietele* așa-numite speciale, deoarece conțin doar note pe un singur subiect).

În ediția critică a *Caietelor*, Gerratana a făcut o distincție fundamentală între textele conținute. Le-a împărțit în trei clase: texte de tip A, texte de tip B și texte de tip C.

Textele de tip A constituie o primă versiune (texte pe care Gramsci le copiază sau le relaborează în alte caiete); textele de tip B sunt cele scrise într-o singură

1 Antonio Gramsci, *Caietul 1 (XVI) 1929-1930. Primul caiet*, (ediție îngrijită de) Sabin Drăgulin și Angelo Chielli, studiu introductiv de Angelo Chielli, traducere de Sabin Drăgulin, Editura Meridiane Publishing, Iași, 2020.

versiune, adică care nu apar în alte caiete; în sfârșit, textele de tip C reprezintă rezultatul unui al doilea proiect, adică texte de tip A care au devenit texte C.

Modul în care textele de tip A sunt rescrise în formatul textelor C nu este uniform. Concret, deseori, mai multe texte A sunt reunite sub un singur text C; în alte cazuri, textul A este împărțit în mai multe texte C. Alteori textul A este transferat nealterat într-un singur text C, existând în acest caz, o corespondență perfectă între textele A și C. În alte cazuri, Gramsci elaborează textul A într-un text C atât de profund, încât este dificil să identifiți originalul.

În *Caietul 1* există 158 note și însemnări; dintre acestea, 107 sunt texte de tip A, 51 de tip B, fără să regăsim texte de tip C². Așa cum este ușor de înțeles, mai mult de două treimi din notele regăsite în *Caietul 1* vor fi copiate sau reeditate sub formă de texte C în alte caiete.

Caietul pe care îl prezentăm este definit ca fiind miscelaneu. Prin urmare, include note pe diverse teme. Cu toate acestea este posibil să identificăm unele nuclee tematice care reapar cu o frecvență mai mare. Printre aceste grupuri se numără cel referitor la așa-numiții „Nepoții părintelui Bresciani” sau „Brescianismul”.

Antonio Bresciani de Borsas³ (1798-1862), cunoscut ca Părintele Bresciani⁴, a fost consacrat în cadrul ordinului iezuiților fiind un pedagog și un prolific scriitor de nuvele și romane, precum și numeroase eseuri⁵ caracterizate printr-un stil lipsit de originalitate de factură clasică⁶. În romanele sale (considerate de majoritatea criticilor ca fiind literatură apologetică și propagandistică) există o retorică antirenascentistă și reacționară. Sunt celebre invectivele adresate romantismului pe care îl compară cu detestatul liberalism, ce este considerat a

2 Textele de tip C vor apărea doar începând cu *Caietul 10*.

3 S-a născut la Ala, în Tirolul italian, în 1798. În 1814 s-a mutat la Verona pentru a-și termina studiile. După absolvirea liceului, a devenit profesor de litere la liceul din Verona. Tot aici, în 1815, a devenit preot, iar în 1824 s-a refugiat în statul papal pentru a deveni un iezuit împotriva voinței familiei sale. În 1827 a fost acceptat în cadrul ordinului iezuiților. Între anii 1828 și 1848, s-a dedicat educării tinerilor din diferite orașe italiene. În 1850 a fost chemat la Napoli pentru a face parte dintr-un grup de scriitori și preoți care au dat naștere celebrei reviste „La Civiltà Cattolica”. Aici a scris și publicat povești scurte cu care a distrat cititorii până în 1862. A murit la Roma la 14 martie 1862.

4 Despre viața și opera autorului recomand: C. Testore, *Il padre Antonio Bresciani a cent'anni dalla morte*/Părintele Antonio Bresciani la o sută de ani de la moarte, în „Civiltà Cattolica”, CXIII, nr.4, 1962, pp. 521-534; AAVV, *Nel centenario del padre Antonio Bresciani*/Centenarul părintelui Antonio Bresciani, Ala, 1962; A. Di Ricco, *Padre Bresciani: populismo e reazione*/Părintele Bresciani: populism și reacțiune, în „Studi Storici”, nr. 4, 1922, (Oct.-Dec. 1981), pp. 833-860; G. De Antonellis, *La risposta cattolica alla letteratura risorgimentale: il caso di padre Bresciani*/ Răspunsul catolic la literatura risorgimentală: cazul părintelui Bresciani, în „Quaerere Deum. Rivista semestrale di scienze religiose e umanistiche” nr. 4, 2011, pp. 65-86.

5 Operele părintelui Bresciani au fost publicate în 17 volume prin grija revistei „Civiltà Cattolica” între 1865 și 1869.

6 Despre stilul abordat în scrierile sale și despre limbajul folosit a se vedea amplul studiu realizat de E. Picchioni, *La lingua dei romanzi di Antonio Bresciani*/Limbajul romanelor lui Antonio Bresciani, Aracne Editore, Roma, 2008.

fi contrar spiritului și gustului italian. Pentru părintele Bresciani, o linie dreaptă leagă Iluminismul italian, Romantismul și Risorgimento, fiind rolul Bisericii Catolice de a se ridica împotriva acestor mișcări politice și culturale.

În romanele părintelui Bresciani apar în mod strident argumente de tip pedagogic alături de cele politice deoarece acesta „știa bine modul în care literatura ar putea contrasta acțiunea de propagandă pentru Risorgimento care a folosit pe scară largă romanele pentru a convinge noile generații să se deschidă către ideile moderne”⁷. Emblematic pentru stilul pedagogic al părintelui Bresciani este volumul publicat în 1838, intitulat *Ammonimenti a Tionide*, lucrare preceptistă în care sfătuiește un tânăr prinț să nu se apropie de sectele secrete și carbonare, să nu citească romanele lui Goethe, Foscolo, Byron în particular și cele din literatura anglo-saxone în general.

A rămas celebră în istoria culturii italiene critica adusă celui mai cunoscut roman al părintelui Bresciani, *L'Ebreo di Verona*, într-un articol publicat în revista „Il Cimento” din 1855, de către marele istoric al literaturii italiene și patriotul Francesco De Sanctis⁸, la care iezuitul a răspuns cu o notă publicată în alt roman al său *Ubaldo e Irene*/Ubaldo și Irene⁹. De Sanctis subliniază cum în momentele insurecționale apar toate pasiunile, de la cele mai nobile până la cele mai abjecte:

7 G. De Antonellis, *La risposta cattolica alla letteratura risorgimentale: il caso di padre Bresciani*/ Răspunsul catolic la literatura risorgimentală: cazul părintelui Bresciani, *op. cit.*, p. 70.

8 Francesco Saverio de Sanctis s-a născut în 1817. În 1826 a plecat la Napoli unde a urmat gimnaziul. După liceu, a făcut studii juridice pentru a le abandona în scurt timp pentru a urma cursurile școlii Basilio Puoti. Din 1839 până în 1848 a fost numit profesor la unele colegii. În această perioadă De Sanctis părăsește programul catolic-liberal și participă cu unii dintre studenții săi la diferite forme de revoltă ceea ce a condus ca, în noiembrie 1848, să fie suspendat din învățământ. În 1850 a fost arestat și întemnițat la Napoli unde a rămas până în 1853, când a fost expulzat de autoritățile bourbone la Torino. În acest oraș a desfășurat o intensă activitate literară. Din 1856 până în 1860 a predat la Zurich iar din 1860, ca urmare a înființării Regatului Italiei, s-a întors în patrie, unde s-a dedicat intens atât studiilor, cât și activității politice. În 1861 a fost ales deputat în parlamentul național. Din 1865 a revenit la catedră și a început munca de redactare a unei istorii a literaturii italiene care, născută inițial ca text școlar, s-a dezvoltat ca un domeniu larg și complex. Din 1878 până în 1880, a ocupat o funcție ministerială în guvernul prezidat de Benedetto Cairoli. A murit la Napoli în 1883. Pe lângă faimoasa *Storia della letteratura italiana*/Istoria literaturii italiene publicată în 1870, menționăm, printre alte scrieri, *Saggi critici*/Eseuri critice (1869), *Saggio critico sul Petrarca*/ Un eseu critic asupra lui Petrarca (1883) și *Studio su Giacomo Leopardi*/ Studiu asupra lui Giacomo Leopardi publicat postum în 1885.

9 A. Bresciani, „Ubaldo e Irene”/Ubaldo și Irina, în Idem., *Opere*, vol. XI, Civiltà Cattolica, Roma 1866, pp. 464-466. Părintele Bresciani scrie: „De Santis m-a condamnat deja [...] Dar el trebuie să iasă o dată din cercul său și să vorbească ca om. Un scriitor care este preot, vedeți dragi cititori, nu poate și nu trebuie să se lucreze cu anumite pasiuni, fiind nevoit să folosească o anumită prudență așa cum otrăvurile, care sunt aplicate cu prudență și circumspecție, pentru că riscă, dacă nu folosește în mod corect dozajul să ucidă, în loc să vindece bolnavul”, *Ibid.*, p. 465. O reconstrucție a controversei De Sanctis-Bresciani se regăsește în R. M. Monasta, *L'Ebreo di Verona e le „contraddizioni” di padre Bresciani*/ Evreul veronez și „contradicțiile” părintelui Bresciani, în „Moderna, semestrale di

„atât de des, sublim este alături de grotesc, alături de cea mai eroică virtute există și cea mai nenorocită ticăloșie. Este un râu cu apă cristalină, care se revarsă peste tot, pe toate câmpurile, adunând întreaga murdărie a acestora. Bresciani s-a aplecat asupra acestei reflecții adăugând: – Iată revoluția! Un amestec de ridicol și atrocități”¹⁰.

De Sanctis, în acest pasaj, identifică imediat cele două planuri pe care își va dezvolta ironia acerbă față de iezuit: cel politic-moral și, mai ales, cel mai precis literar. În cadrul primului plan, Bresciani îi apare ca fiind un om în care chiar religia este o formă goală, o credință abstractă, căreia îi opune sensul religios al unui Manzoni în care regăsim pasiune, viață militantă, pe scurt substanță¹¹. Așa se exprimă istoricul din Irpinia: „Religia voastră este o repetare uniformă a actelor externe care au devenit un obicei prozaic care nu vă încălzește inima și nici nu vă trezește imaginația”¹².

Din aceasta derivă o mistificare totală a evenimentelor din istoria Risorgimentului italian de către părintele Bresciani pentru care, scrie De Sanctis, revoluția este rezultatul lucrării perverse a diavolului: „Începeți, așa cum este obiceiul dumneavoastră, de a dezbrăca revoluția de tot ceea ce este și serios: este o lucrare purgativă necesară pentru toate cadrele voastre”¹³.

În această parodie a Risorgimentului italian există doar aparența goală, nu fapte, nu idei, nu credință. În acest gol ideal și spiritual, reprezentarea poetică apare strictă și mecanică, personajele romanului lui Bresciani apar ca niște marionete fără suflet: „Se asasinează pentru setea de câștig, gelozie, răzbunare, dragoste de țară, fanatism religios; iar criminalul este un bărbat sau o femeie, un gentleman sau un plebeian, un bărbat extraordinar sau un suflet abject. Dacă vă îndepărtați de idei și de personaje, nu mai rămâne decât un cadavru rece, un fapt lipsit de sens”¹⁴. În loc să observe și contradicția dintre formă și idee, între ceea ce apare și ceea ce se întâmplă în timpul evenimentelor și în sufletul oamenilor romancierul „a mers să culegă toate neînțelegerile, contradicțiile, gafele, dar a făcut și un dar prețios”¹⁵.

teoria e critica della letteratura, semianual de teorie și critică a literaturii”, vol. 8, nr. 1-2, 2006, pp. 129-146.

10 F. De Sanctis, *L'Ebreo di Verona del padre Bresciani*/ Evreul veronez al părintelui Bresciani, în „Il Cimento”, an. V, nr. 3, (1855), pp. 302-325, republicat în Idem, *Saggi critici*, vol. I, Laterza, Bari 1952, p. 54.

11 Referindu-se la contrastul dintre părintele Bresciani și Manzoni, De Sanctis scrie: „Ce au în comun aceste neplăceri, aceste personaje goale și inactive cu figura eroică a părintelui Cristororo și ale cardinalului Borromeo; cu acea credință vie, care poate face o femeie sublimă, chiar și pe una ca Lucia? Manzoni nu realizează o calomnie politică, ci o operă de conștiință; el nu este obligat să apeleze din când și când la cuvinte precum „libertate”, „patrie”, „Italia”, ca un fel de pașaport pentru a da naștere la orice altceva”, *Ibid.*, p. 50.

12 *Ibidem*, p. 51.

13 *Ibidem*, p. 54.

14 *Ibidem*, p. 63.

15 *Ibidem*, p. 55.

Pentru că aspectul pe care îl identifică De Sanctis în Bresciani este tocmai că a arătat lucrurile așa cum ar face oamenii simpli, plebeii, de fapt, evreul din Verona, nu este altceva decât „revoluția reprezentată în mod plebeu, dezbrăcată de toată puterea sa interioară de mișcare și rezistență. Este revoluția în singura ei scoarță, care apare plebeilor [...]. Eliminate ideile, personajele și pasiunile, în a căror revelație clară se află excelența istoricului și poetului, rămâne doar vidul făcut, singurul care se vede cu ochiul material”¹⁶.

Concluzia criticului este nemiloasă: romanul este considerat „foarte plictisitor”, nu există nicio reprezentare, ci doar o narațiune pur cronologică a faptelor expuse, printre altele, fără nicio legătură internă. În personajele zugrăvite în roman nu există nici un sentiment, nici un gând, nici o acțiune. În cele din urmă, De Sanctis „în timp ce a evidențiat tezele iliberale ale cărții, a arătat cum sărăcia artistică a lui Bresciani a fost una cu deficiențele omului său: slăbiciune intelectuală, lipsa de credință, „iezuitism”, slăbiciune morală, toate acestea fiind considerate a fi defectele istorice ale „vechiului scriitor italian”¹⁷.

La categoria „brescianism” apare la Gramsci cea a „nepoțelilor părintelui Bresciani” în care regăsim critici de tip moral și intelectual ce sunt preluate din caracterizările realizate de către De Sanctis.

Expresia „nepoțelii părintelui Bresciani” apare pe prima pagină a *Caietului 1*, în care Gramsci întocmește un program de lucru unde sunt prezentate câteva subiecte principale pe care ar fi trebuit să le abordeze, iar la punctul 16 apare această expresie. Gramsci folosește această categorie referindu-se la autorii care au trăit în afara perioadei Risorgimento, cea în care a trăit și a lucrat părintele Bresciani. De fapt, el a identificat elemente evidente ale caracterului moral și politic, care definesc conceptul în mulți autori contemporani și tocmai pentru aceștia folosește cu sarcasm ironic numele părintelui Bresciani.

În Gramsci, Brescianismul devine o categorie estetică/ideologică și politică în același timp. El se folosește de aceasta pentru a reconstrui istoria și viciile vechiului om de cultură italian în ultimul secol și jumătate.

Gramsci folosește termenul Brescianism pentru a indica acei scriitori în care opera artistică este plină de prejudecăți și în care realitatea reprezentată este ghidată și prezentată greșit, în mod conștient, datorită unor scopuri propagandistice evidente. Este vorba de o literatură populară ce are un larg consum – cel mai adesea plină de clișee și disprețuitoare față de modernitate, socialism, democrație, cosmopolitism – și tocmai din acest motiv a pătruns și s-a răspândit ușor printre cetățenii mic-burhezi și cei din spațiul rural consolidându-le ideologia tradiționalistă, conservatoare și naționalistă.

Aici apar limitele clasei intelectuale naționale care în fața unei noi realități, a apariției și dezvoltării societății de masă se exprimă prin „frica de socialism, anti-capitalismul reacționar al proprietarului de pământ, preocuparea de a

¹⁶ *Ibidem*, p. 65.

¹⁷ G. Petronio, „Brescianesimo”/Brescianismul, în C. Ricchini, E. Manca, L. Melograni (ed. îngrijită de), *Gramsci. Le sue idee nel nostro tempo*/ Gramsci. Ideile sale în timpul nostru, Editrice l'Unità, Roma, 1987, p. 72.

menține o anumită formă de dominare asupra țăranilor, nevoia de a vedea restabilită ordinea socială pusă la îndoială de o succesiune de crize: toți factorii care au favorizat trecerea claselor mijlocii la fascism și au întărit blocul istoric conservator”¹⁸.

În filonul brescianismului modern, Gramsci include scriitori precum Antonio Beltramelli¹⁹, Luca Beltrami²⁰, Ugo Ojetti²¹, Alfredo Panzini²². Tendințele reacționare și iezuite au fost îmbibate cu o respectabilitate clericală și conservatoare tipică stilului Brescianist pe care Gramsci o descrie în unele note din *Caietul 1*²³, cunosc o variantă cunoscută sub numele de „Lorianism”²⁴. De asemenea, există și o categorie omonimă care provine de la economistul italian Achille Loria²⁵.

Lorianismul ca fapt cultural indică „un anumit caracter literar și științific al țării noastre (multe documente ale acestuia se regăsesc în „*Critica*” lui Croce, în

18 M. Paladini Musitelli, „Brescianesimo”/Brescianismul, în G. Liguori, P. Voza (ediție îngrijită de), *Dizionario gramsciano*/Dicționarul gramscian, Carocci, Roma 2009, p. 81. Despre conceptul de brescianism recomand și R. Mordenti, *Gramsci e la rivoluzione necessaria*/Gramsci și revoluția necesară, Editori Riuniti University Press, Roma 2011 pp.132-135 și De Sanctis, *Gramsci e i pro-nipotini di padre Bresciani. Studi sulla tradizione culturale italiana*/Gramsci și strănepoțelii părintelui Bresciani. Studii asupra tradiției culturale italiene, Bordeaux, Roma, 2019.

19 Antonio Beltramelli (1879-1930) a fost un scriitor, jurnalist și naționalist fervent. A susținut intrarea Italiei în Primul Război Mondial și s-a alăturat ulterior fascismului. Cu romanele sale s-a adresat unui public mic-burghez, tradiționalist și conservator și proprietarilor de terenuri care pledau pentru ideologia vremurilor bune.

20 Luca Beltrami (1854-1933), arhitect, istoric de artă și politician italian. A fost ales de mai multe ori în Parlament din rândurile dreptei istorice. Între 1902 și 1909 a scris scurte povești satirice, care s-au desfășurat într-un sat imaginar din Casate Olona, în care a ironizat ideile politice ale radicalilor, republicanilor și socialiștilor.

21 Ugo Ojetti (1871-1946) a fost un scriitor și jurnalist italian, romancier, critic de artă, jurnalist și eseist. Cele mai evidente și mai mari calități ale operei acestuia sunt proprietatea, ordinea, claritatea în idei și imagini. Proza sa, formată într-o atmosferă a inteligenței toscane și a modernității italiene este fluidă, limpede și discursivă. Împreună cu M. Sarfatti a contribuit considerabil la oferirea unui aspect oficial, naționalist și anti-modernist al mișcării artistice a secolului XX.

22 Alfredo Panzini (1863-1939) a fost un scriitor și critic literar italian. Influențat de Verism, în lucrările sale Panzini descrie viața de zi cu zi a micii burghezii. În romanele sale transpune pesimismul față de Italia post-unificare dorind refacerea unui ideal de viață rurală.

23 Recomand notele 24, 42, 72.

24 Notele din *Caietul 1* dedicate lui Achille Loria și Lorianismului vor conflua în *Caietul special 28*, intitulat *Lorianism*.

25 Achille Loria (1857-1943) a fost profesor de economie politică în diferite universități italiene. A colaborat la numeroase reviste naționale și internaționale. Susținător al socialismului idealist, a devenit susținător al unui proiect de reformă socială, destinat să rezolve chestiunea agrară printr-o distribuție de pământ către fermieri, eliminând astfel renta. El a fost foarte critic cu transformarea marginalistă a școlii austriece. El a fost în corespondență cu K. Marx și F. Engels, deși nu s-a declarat niciodată marxist. A fost foarte critic față de teoria lui Marx despre valoarea-muncă. Teoriile sale economice au fost aspru criticate de Antonio Labriola și Benedetto Croce.